

Odbacivanje od strane vršnjaka u djetinjstvu i adolescenciji

Rancinger, Laura

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:023470>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-02**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Laura Rancinger

Odbacivanje od strane vršnjaka u djetinjstvu i adolescenciji

Završni rad

Mentor: Doc. dr. sc. Ana Kurtović

Sumentor: Dr. sc. Gabrijela Vrdoljak

Osijek, 2017.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Laura Racinger

Odbacivanje od strane vršnjaka u djetinjstvu i adolescenciji

Završni rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana razvojna psihologija

Mentorica: doc.dr.sc. Ana Kurtović

Sumentorica: dr.sc. Gabrijela Vrdoljak

Osijek, 2017

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Faktori koji dovode do pojave i održavanja odbacivanja od strane vršnjaka.....	2
2.1.Faktori vezani uz dijete	2
2.2.Faktori vezani uz grupu vršnjaka	4
2.3.Faktori vezani uz obitelj	7
3. Načini suočavanja s odbacivanjem od strane vršnjaka	9
4. Problemi u prilagodbi	12
4.1.Eksternalizirani problemi	13
4.2.Internalizirani problemi	15
5. Intervencije	16
6. Literatura	18

Odbacivanje od strane vršnjaka u djetinjstvu i adolescenciji

Sažetak

Odbacivanje od strane vršnjaka, koje se može odrediti kao izbjegavanje, nenaklonost i nevoljkost druženja s određenim djetetom važno je područje istraživanja zbog svog utjecaja na djetetov razvoj i prilagodbu. U okviru transakcijskog modela, prilikom proučavanja učinaka odbacivanja važno je uzeti u obzir karakteristike odbačenog djeteta, ali i širi socijalni kontekst, odnosno utjecaj grupe vršnjaka i obitelji. Kako bi razumjeli zašto neka djeca iz faze pojave odbacivanja izlaze relativno nepovrijeđena, dok neka ostaju u zatvorenom krugu odbacivanja i prelaze u fazu održavanja važno je istražiti kognitivne i bihevioralne strategije koje djeca koriste u svakodnevnim iskustvima odbacivanja. Istraživanja pokazuju kako agresivna odbačena djeca češće koriste suočavanje usmjereno na emocije, a povučena odbačena djeca suočavanje usmjereno na problem. U mnogim je istraživanjima utvrđena povezanost između odbacivanja od strane vršnjaka i neadaptivne prilagodbe u djetinjstvu i adolescenciji, pri čemu neku autori smatraju da je odbacivanje marker za određene deficite koji su direktno ili indirektno odgovorni i za djetetove probleme u ponašanju koje dovode do odbacivanja i za kasniju pojavu eksternaliziranih i internaliziranih problema. Prema alternativnom gledištu odbacivanje ima jedinstvenu ulogu u procesu nastajanja problema. Većina intervencija fokusirala se na djetetove deficite u socijalnim vještinama. Rezultati intervencija usmjerenih na trening socijalnih vještina ukazuju kako je važno postojanje prihvaćajućeg i facilitirajućeg okruženja u grupi vršnjaka kako bi dobitci takvih treninga bili dugoročni i kako bi poboljšali sociometrijski status. Prilikom osmišljavanja intervencija važno je uzeti u obzir potrebe i karakteristike određene skupine djece umjesto kreiranja intervencija uz pretpostavku da će biti učinkovita za svu odbačenu djecu.

Ključne riječi: odbacivanje, vršnjaci, suočavanje, prilagodba

1. Uvod

Jedna od temeljnih ljudskih potreba je potreba za pripadanjem. Bliske veze i socijalne grupe važne su za biološku i socijalni sigurnost te dobrobit (McLachlan, Zimmer-Gembeck i McGregor, 2010). Brojna istraživanja tijekom proteklih nekoliko desetljeća dovela su do zaključka da su odnosi s vršnjacima utjecajan faktor u djetetovu razvoju (Coie i Cillessen, 1993). Iskustva s vršnjacima čine važan razvojni kontekst unutar kojeg djeca stječu velik broj ponašanja, vještina, stavova i iskustava koja utječu na prilagodbu te socijalno, emocionalno i kognitivno funkcioniranje (Rubin, Bukowski i Parker, 2006). Stoga su se mnoga istraživanja usmjerila na odbacivanje od strane vršnjaka, koje uključuje izbjegavanje, nenaklonost i nevoljkost druženja s određenim djetetom (Bierman i Furman, 1984; Coie i Cillessen, 1993). U istraživanjima odbačenosti od strane vršnjaka najčešće se koristi sociometrijska metoda, pri čemu djeca imenuju tri vršnjaka s kojima se najviše i najmanje vole družiti ili ocjenjuju svakog člana grupe na skali Likertovog tipa. Djeca koja imaju najmanje pozitivnih i najviše negativnih nominacija određuju se kao sociometrijski odbačena (Asher, Rose i Gabriel, 2011).

Dominantna konceptualizacija odbacivanja od strane vršnjaka u razvojnoj psihologiji fokusirala se na deficite odbačene djece koji doprinose njihovim socijalnim poteškoćama. Takvi deficiti uključuju pristranosti u obradi socijalnih informacija, poteškoće u emocionalnoj regulaciji te neprilagođena ponašanja kao što su agresija i povlačenje. Najčešće se radi distinkcija između agresivne odbačene djece i povučene odbačene djece. No, veze s vršnjacima zahtijevaju recipročnu razmjenu koja se ne odvija u vakuumu gdje je važno samo ponašanje odbačenog djeteta, već je nužno i razumijevanje socijalnog konteksta unutar kojega se ta interakcija odvija (Mikami, Lerner i Lun, 2010). Kod djece kojoj nedostaju normalna iskustva interakcije s vršnjacima povećan je rizik za pojavu socijalnih, kognitivnih i socio-emocionalnih poteškoća (Rubin i Lollis, 1988). Istraživanja pokazuju kako je odbacivanje od strane vršnjaka povezano s agresijom, depresijom, naučenom bespomoćnosti u socijalnim situacijama te socijalnom anksioznošću. Odbacivanje nije povezano samo s trenutnom bihevioralnom, kognitivnom i emocionalnom prilagodbom, već je važan prediktor dugoročne prilagodbe. Odbacivanje od strane vršnjaka u djetinjstvu povezano je s velikim brojem problema u prilagodbi tijekom adolescencije, a koji uključuju akademski neuspjeh, odustajanje od škole, delinkvenciju te psihopatologiju (Kupersmidt, Coie i Dodge, 1990; prema Sandstrom, Cillessen i Eisenhower, 2003).

Cilj ovog rada je opisati faktore koji dovode do pojave i održavanja odbacivanja, razmotriti načine na koji se djeca i adolescenti nose s odbacivanjem te opisati internalizirane i

eksternalizirane probleme povezane s odbacivanjem. Naposljetku se naglasak stavlja na različite intervencije usmjerene na odbačenu djecu i adolescente.

2. Faktori koji dovode do pojave i održavanja odbacivanja od strane vršnjaka

Coie (1990; prema Sandstrom i Coie, 1999) je postavio teorijski model odbacivanja od strane vršnjaka u kojem razlikuje fazu pojave i fazu održavanja. U fazi pojave interakcija s vršnjacima dovodi do odbacivanja. U ovoj fazi odbacivanje može biti privremeno i ovisno o situaciji. U fazi održavanja odbacivanje se stabilizira i počinje utjecati na socijalne kognicije i bihevioralne obrasce odbačenog djeteta, ali i grupe vršnjaka, što onda dovodi do daljnjeg zadržavanja sociometrijskog statusa. U okviru ove teorije naglašava se transakcijski odnos, pri čemu se odbacivanje ne gleda kao karakteristika djeteta, već kao socijalni ishod koji proizlazi iz transakcije između pojedinca i njegove okoline. Istraživanja su pokazala kako postoje 3 glavne grupe faktora koji dovode do pojave i održavanja odbacivanja: faktori vezani uz dijete, vezani uz grupu vršnjaka te faktori vezani uz obitelj.

2.1. Faktori vezani uz dijete

Karakteristike djeteta. Neka djeca postaju odbačena i zadržavaju svoj sociometrijski status jer kontinuirano pokazuju određene karakteristike, bihevioralne i nebihevioralne, koje vršnjačka grupa smatra nepoželjnim. Za bihevioralne karakteristike najjačim se prediktorom pokazala agresija. Vitaro, Tremblay i Gagon (1992; prema Sandstrom i Coie, 1999) proveli su longitudinalno istraživanje s djecom koja su tek krenula u školu, a u kojem se pokazalo kako su djeca koja su od strane vršnjaka i učitelja procijenjena kao agresivna češće bila odbacivana te su taj status zadržavala tijekom dvogodišnjeg perioda. Slično tomu, Cillessen, van Ijzendoorn, van Lieshout i Hartup (1992; prema Sandstrom i Coie, 1999) svojim su istraživanjem utvrdili kako je 66% neagresivnih odbačenih dječaka tijekom jednogodišnjeg perioda poboljšalo svoj sociometrijski status, u odnosu na agresivne odbačene dječake, od kojih je 42% poboljšalo svoj status. Ova istraživanja sugeriraju kako je kombinacija odbačenosti i agresije stabilnija tijekom vremena u odnosu na samo odbacivanje. Coie i Cillessen (1993) navode kako agresivnost kao faktor više doprinosi odbacivanju kod dječaka nego kod djevojčica. S prelaskom u kasno djetinjstvo i adolescenciju, neki drugi faktori počinju zauzimati istaknutije uloge. Također se izdvajaju druge bihevioralne karakteristike kao što su socijalna povučенost i prkos. Postoje istraživanja koja sugeriraju kako nebihevioralne

karakteristike kao što su fizički izgled i akademski uspjeh povezani sa odbacivanjem u jednoj točki vremena, no nije jasno koju ulogu ovi faktori imaju u prelasku iz faze pojave u fazu održavanja (Coie, Dodge i Kupersmidt, 1990; prema Sandstrom i Coie, 1999).

Samopercepcija vlastitog socijalnog statusa. Djetetova razina svjesnosti o tome kako je vrednovano od strane vršnjaka igra ulogu u formiranju vjerovanja, ciljeva te ponašanja u socijalnoj domeni. Ako su djeca svjesna vlastite situacije, tada mogu napraviti određene promjene u svom ponašanju koje će dovesti do promjene mišljenja vršnjaka. Na taj način odbačena djeca mogu razviti osjećaj autonomije. Nasuprot tome, ako prepoznaju da su odbačeni, ali se osjećaju kao da ne mogu promijeniti svoj status, može doći do samoporažavajućih ponašanja te stabilizacije sociometrijskog statusa. Zakriski i Coie (1996) istraživali su razlike između agresivne i povučene odbačene djece s obzirom na percepciju vlastitog i tuđeg socijalnog statusa. Utvrdili su kako obje grupe djece dobro prepoznaju tuđi socijalni status. No, kada su trebali procijeniti vlastiti socijalni status, agresivna odbačena djeca su bila manje svjesna vlastitog socijalnog statusa te su ga precjenjivala. Autori navode kako takva djeca koriste određene samoprotektivne strategije pri obradi negativnih povratnih informacija koje im vršnjaci daju. Dok agresivna odbačena djeca precjenjuju vlastiti socijalni status, Begin (1989; prema Sandstrom i Coie, 1999) je svojim istraživanjem utvrdio kako povučena odbačena djeca pokazuju više negativnu samopercepciju te podcjenjuju vlastiti socijalni status.

Lokus kontrole. Usko vezano uz problem samopercepcije socijalnog statusa, još jedan faktor koji utječe na odbacivanje je djetetov lokus kontrole, odnosno atribucija kontrole nad interakcijama s vršnjacima. Neka djeca imaju vanjski lokus kontrole, što znači da mogu prepoznati da ih vršnjaci ne vole, ali ne prihvaćaju osobnu odgovornost za to. Takva djeca često nisu svjesna vlastite uloge te pripisuju krivnju grupi vršnjaka, smatrajući ih nepravednim. Pretjerani vanjski lokus kontrole može dovesti do toga da odbačena djeca razviju bespomoćnost s obzirom na socijalne okolnosti, što ih može spriječiti u mijenjaju problematičnog ponašanja. S druge strane kontinuuma, djeca s unutarnjim lokusom kontrole sebi pripisuju svu odgovornost za svoj status, pri čemu internaliziraju negativnu sliku koju grupa vršnjaka ima o njima. Pretjerani unutarnji lokus kontrole može dovesti do toga da odbačena djeca formiraju globalna i stabilna vjerovanja o vlastitim deficitima, što može stvoriti osjećaj poraženosti. Uzduž ovog kontinuuma nalaze se točke na kojima djeca "dijele" odgovornost za svoj status između sebe i grupe vršnjaka, shvaćajući postojanje transakcijskog odnosa (Sandstrom i Coie, 1999). Transakcijski pogled na poteškoće s vršnjacima može dovesti

do toga da odbačena djeca prepoznaju načine na koji učinkovito mogu promijeniti vlastito ponašanje.

Sudjelovanje u grupnim aktivnostima. Ovaj faktor se djelomično odnosi i na karakteristike grupe vršnjaka. Odbačena djeca su često isključena iz grupnih aktivnosti. Zbog toga nisu samo deprivirana od okoline koja omogućuje učenje i vježbanje socijalnih vještina te pokazivanje vlastitih jakih strana, već su “osuđena” na socijalizaciju s grupom vršnjaka koja je u sličnoj situaciji. Druženje s drugom odbačenom djecom može dalje stigmatizirati inicijalno odbačeno dijete, što tada dovodi do zatvorenog kruga daljnjeg i sve većeg odbacivanja i izoliranja djeteta. Stoga, što je više vremena dijete isključeno iz grupnih aktivnosti, veća je vjerojatnost da će drugi faktori utjecati na stabilizaciju lošeg sociometrijskog statusa. S druge strane, što je dijete više uključeno u grupne aktivnosti i ima interakcije sa socijalno vještom djecom, veća je vjerojatnost i prilika odbačenog djeteta da popravi vlastiti sociometrijski status (Ladd, Price i Hart, 1990; prema Sandstrom i Coie, 1999).

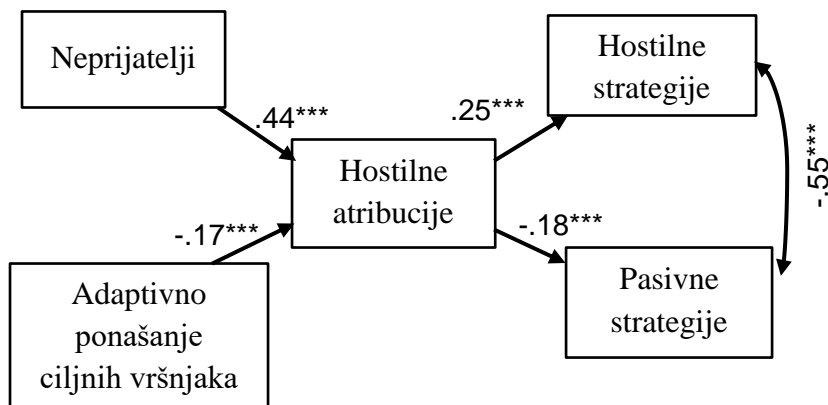
2.2. Faktori vezani uz grupu vršnjaka

Devijantnost od grupnih normi. Koncept formiranja grupa na temelju sličnosti te odbacivanje onih koji su devijantni dobro je uspostavljen u socijalnog psihologiji. Stoga, ukoliko se dijete razlikuje po demografskim karakteristikama od ostatka grupe ili se ne konformira bihevioralnim ili normama grupe vršnjaka, velika je mogućnost da će biti odbačeno (Mikami, Lerner i Lun, 2010). Važno je napomenuti da je ono što se smatra devijantnim socijalno konstruirano i varira u različitim grupama vršnjaka, oviseći o tome što je prototipsko ponašanje u toj grupi. Grupne norme nastaju kada dovoljno članova grupe dijeli socijalne osobine te kada dijele informacije o tome koje su osobine poželjne, a koje nisu. (Archer, 1985; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Wright, Giammarino i Parad (1986) proveli su istraživanje utjecaja sličnosti djeteta i grupe na odbacivanje. Koristeći sociometrijski postupak i opažanje u prirodnim uvjetima, utvrdili su kako su agresivna djeca u grupama gdje ima vrlo malo agresivne djece češće bila odbacivana. Slično tome, u grupama u kojima je većina djece bila agresivna, povučena djeca su češće bila odbacivana. Iz ovog istraživanja proizlazi kako su djeca koja su slična grupi s obzirom na neke značajke (npr. agresivnost ili povučenost) bila manje odbacivana. Stoga ne postoje dokazi da agresivna i povučena djeca vrednuju agresivnost i povučenost kao takve, već da su djeca koja imaju karakteristike koje se bitno razlikuju od grupe češće manje popularna i odbacivana. Uz devijantnost od bihevioralnih normi, često se ističe djetetovo odudaranje s obzirom na demografske karakteristike. Istraživanja iz razvoje psihologije ukazuju kako djeca

od rane dobi biraju prijatelje iste rase i spola. Djecu istog spola gledaju kao svoju grupu, a djecu suprotnog spola kao vanjsku grupu (Gifford-Smith i Brownell, 2003; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Jedna od implikacija ovakvih istraživanja je da dijete odbačeno u jednoj grupi može biti dobro prihvaćeno u drugoj grupi, kojoj je sličnije po svojim obilježjima.

Reputacijske pristranosti. U ovoj domeni, ističe se važnost modela obrade socijalnih informacija (SIP) (Crick i Dodge, 1994; prema Peets, Hodges, Kikas i Salmivalli, 2007). Prema ovom modelu, mentalni procesi služe kao proksimalni uzroci za problematične interakcije koju djeca imaju sa svojim vršnjacima. Obrada socijalnih informacija sastoji se od 5 mentalnih procesa: kodiranja znaka (pronalažak sličnog ponašanja u pamćenju), interpretacija znaka (atribucija značenja nekom ponašanju), formacija i klarifikacija cilja (odluka o tome što učiniti), pristup ili konstrukcija reakcije (pristup bihevioralnoj reakciji u pamćenju ili stvaranje nove) te odluka o reakciji (procjena mogućih ishoda za izabranu bihevioralnu reakciju te odabir najbolje). Lemerise i Arsenio (2000; prema Peets, Hodges, Kikas i Salmivalli, 2007) su u ovaj model inkorporirali emocionalne procese. Navode kako emocionalna valencija odnosa između osoba utječe na to kako je informacija obrađena, te posljedično, koja je bihevioralna reakcija odabrana. Čest je slučaj da vršnjaci interpretiraju dvosmislena ponašanja djece koja im se ne sviđaju kao da imaju neprijateljske namjere, dok takva ista ponašanja djece koja im se sviđaju interpretiraju kao benigna. Peets, Hodges, Kikas i Salmivalli (2007) proveli su istraživanje na uzorku djevojčica i dječaka prosječne dobi od 10,47 godina kako bi provjerili model neprijateljstva prema kojem djetetove hostile atribucije i bihevioralne reakcije ovise o odnosu s drugim djetetom. Rezultate njihovog istraživanja prikazuje Slika 1. Djeca su imala hostile atribucije za ponašanja djece koju su smatrala neprijateljima te su upotrebljavali hostile strategije ponašanja. Važno je uočiti da postoji korelacija između adaptivnog ponašanja neprijateljskog djeteta te hostile atribucija. Time je potvrđeno kako i djetetovo ponašanje u određenoj mjeri utječe na to kako će se druga djeca odnositi prema njemu. Coie i Cillessen (1993) ističu kako hostile ponašanja prema odbačenoj djeci često dovode do recipročne negativne reakcije odbačenog djeteta, što onda zauzvrat doprinosi održavanju negativnog mišljenja vršnjaka o tom djetetu. Na taj način dolazi do pojave svojevrsnog samoispunjavajućeg proročanstva.

Slika 1. Model neprijateljstva (Peets, Hodges, Kikas i Salmivalli, 2007)

Nalazi iz socijalne psihologije pokazuju kako su osobe nesklone mijenjati vlastite negativne stereotipe prema članovima vanjske grupe (Hilton i von Hippel, 1996; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Na isti način, grupa vršnjaka može razviti kognitivni stil selektivne obrade ponašanja odbačenog djeteta, zbog čega je malo vjerojatno da će ikada promijeniti negativna mišljenja o tom djetetu. Istraživanja su pokazala kako se djeca selektivno dosjećaju samo negativnih ponašanja te zaboravljaju pozitivna ponašanja djece koja im se ne sviđaju (Flannagan i Bradley, 1999; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Također, atribuiraju negativna ponašanja odbačene djece unutarnjim i stabilnim uzorcima, dok negativna ponašanja prijatelja atribuiraju nestabilnim, situacijski ovisnim uzrocima (Guerin, 1999; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Iako se većina istraživanja bavila načinima na koji grupa vršnjaka utječe na daljnju stabilizaciju sociometrijskog statusa odbačene djece, Mikami, Lerner i Lun (2010) navode kako dojmovi grupe mogu dovesti do pojave odbacivanja preko osnovne atribucijske pogreške: sklonosti pripisivanja ponašanja vanjskih članova stabilnim karakteristikama, pri čemu se pozitivna ponašanja procjenjuju kao iznimke. Također, kao velik problem se navodi mogućnost da stereotipi dovedu do toga da i drugi vršnjaci počnu odbacivati dijete iako nikada nisu imali negativna iskustva s tim djetetom, ali su čuli komentare o njegovoj negativnoj reputaciji.

Socijalna hijerarhija. Socijalna dominantnost odnosi se na mogućnost pojedinca da kontrolira resurse u vlastitoj grupi. U grupi vršnjaka, članovi se razlikuju u vlastitoj socijalnoj dominantnosti na način da neki članovi uzimaju više, a neki manje resursa u odnosu na količinu koju bi trebali imati. Diskrepancija u moći između članova grupe je socijalna dominantnost (Hawley, 1999; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Djetetova razina na socijalnoj hijerarhiji može, ali i ne mora biti identična njegovom sociometrijskom statusu. No, djeca nisko u

socijalnoj hijerarhiji su tipično odbačena od strane vršnjaka. Lerner i Miller (1978; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010) navode kako pojedinci atribuiraju negativne osobine osobama koje imaju malo resursa te smatraju kako su osobe same krive što imaju malo resursa. Stoga, moguće je da odbačenost od strane vršnjaka dovodi do pada u socijalnoj hijerarhiji, ali je također moguće i obrnuto - da niska razina socijalne dominantnosti dovodi do odbacivanja od strane vršnjaka. Neka djeca imaju malo moći unutar svoje grupe, što zauzvrat facilitira negativne kognitivne procjene koju vršnjaci imaju o tom djetetu. Važnu ulogu mogu igrati i oni najdominantniji. Takvi vršnjaci skloni su marginalizaciji i isključivanju djece koja su na najnižim razinama socijalne hijerarhije. Moguće je da pribjegavaju takvim ponašanjima kako bi izrazili svoje nesviđanje prema određenom djetetu, ali i kako bi učvrstili vlastiti položaj unutar hijerarhije (Lease, Musgrove i Axelrod, 2002; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). S druge strane, djeca u sredini socijalne hijerarhije nemaju tendenciju interveniranja u ovakvim slučajevima, dijelom jer također izražavaju nesviđanje, a dijelom jer ih je strah da bi i sami mogli pasti na niže razine hijerarhije (O'Connell, Pepler i Craig, 1999; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Stoga se može zaključiti kako socijalna hijerarhija može utjecati na odbacivanje na dva načina. Prvo, prepoznavanje djetetovog niskog položaja može potaknuti prethodno spomenute kognitivne procese - percipiranje djeteta kao drugačijeg te stvaranje negativnih atribucija. Drugo, djeca iz vršnjačke grupe mogu imitirati ponašanja dominantnog djeteta, ne jer sami imaju loše mišljenje o tom djetetu, već zbog straha za vlastiti položaj.

2.3. Faktori vezani za obitelj

Obiteljska pozadina i nedavni događaji. Patterson, Vaden i Kupersmidt (1991) navode kako postoji veza između iskustava unutar obitelji i odbacivanja od strane vršnjaka. Posebno ističu kako je bihevioralni stil, koji je vezan uz odbacivanje, povezan s obiteljskom pozadinom. Rutter (1979; prema Patterson, Vaden i Kupersmidt, 1991) nalazi kako djeca koja dolaze iz obitelji s niskim socio-ekonomskim statusom češće pokazuju probleme u ponašanju. Također, Cowen (1979; prema Patterson, Vaden i Kupersmidt, 1991) navodi kako je sličan trend zamijećen kod djece u čijim je obiteljima otac nezaposlen te koja žive samo s jednim roditeljem. Uz informacije vezane za obiteljske prilike, znanje o akutnim stresorima u djetetovu životu također može doprinijeti razumijevanju socijalne prilagodbe. Rastava roditelja je prepoznata kao posebno istaknut događaj u djetetovu životu. Djeca su posebno sklona doživljavanju poteškoća u odnosima s vršnjacima tijekom godine u kojoj su se roditelji rastali te su u tom periodu češće odbacivana. Kombinacija navedenih varijabli može utjecati na

odbacivanje od strane vršnjaka. Rezultati istraživanja koje su proveli Patterson, Vaden i Kupersmidt (1991) pokazuju kako je efekt multiplih navedenih nepovoljnih okolnosti kumulativan, odnosno da što je veći broj nepovoljnih okolnosti, veća je vjerojatnost da će dijete biti odbačeno od strane vršnjaka. Moguće objašnjenje ovakvih nalaza je da su ekonomske poteškoće i akutni životni stresori “povoljni” uvjeti za razvoj negativnih interakcija između djeteta i roditelja, o kojima je riječ u sljedećem odjeljku.

Odnos roditelja i djeteta. U ovoj domeni posebna pažnja usmjerena je na istraživanja zlostavljane djece te djece čiji roditelji nemaju adekvatan roditeljski stil. Bolger i Patterson (2001) proveli su istraživanje na uzorku od 107 dječaka i djevojčica koji su kronično zlostavljani. Utvrdili su kako je kronično zlostavljanje povezano s povećanim rizikom od odbacivanja od strane vršnjaka. Također, što je zlostavljanje duže trajalo, bila je veća vjerojatnost da će dijete biti odbacivano tijekom dužeg perioda. Bolger i Patterson (2001) navode kako postoje dva puta od zlostavljanja do odbacivanja od strane vršnjaka. Prvo, agresija može djelovati kao medijator između zlostavljanja i odbacivanja, na način da zlostavljanje dovodi do toga da je dijete agresivnije, zbog čega ga vršnjaci odbacuju. Kao što je prethodno navedeno, mnoga istraživanja pokazuju kako su agresivnija djeca češće odbacivana (Sandstrom i Coie, 1999). Postoje istraživanja prema kojima je agresija posljedica zlostavljanja i lošeg roditeljstva. I grubost roditelja (kao što je fizičko ili emocionalno zlostavljanje), ali i nedovoljna uključenost u odgoj vlastitog djeteta su faktori koji doprinose razvoju agresivnosti i antisocijalnog ponašanja. Potrebno je da roditelji potiču djetetovo prosocijalno ponašanje uz istovremeno obeshrabrivanje lošeg ponašanja koristeći učinkovitu, nefizičku disciplinu. Kada roditelji ne uspiju odgovoriti na djetetovo loše ponašanje na prikladan način, povećava se vjerojatnost da će dijete nastaviti koristiti takvo ponašanje u socijalnim interakcijama. Nadalje, kronično zlostavljana ili zanemarivana djeca imaju manje prilika za opažanje i doživljavanje empatije i brige u interakciji s roditeljima, što ograničava mogućnost razvoja prosocijalnih vještina (Patterson, 1995; prema Bolger i Patterson, 2001). Parke i Bhavnagri (1989; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010) navode još jednu ulogu roditelja koja utječe na odbacivanje. Roditelji u različitoj mjeri nadgledaju njihove aktivnosti i omogućuju druženje s drugim vršnjacima. Postoje nalazi iz istraživanja djece predškolske dobi prema kojima su direktne forme nadgledanja aktivnosti (npr. kada je roditelj prisutan i aktivno uključen u socijalnu interakciju) povezane s višim razinama interakcije među djecom te s višim razinama socijalne kompetencije. No, s djetetovim odrastanjem, nastavljanje direktnog roditeljevog nadgledanja vršnjačkih aktivnosti dovodi do nižih razina prihvaćanja te viših razina agresivnosti. Kod starije djece i adolescenata, roditelj dijete treba nadgledati indirektno, na način da razgovara s

djetetom o tome gdje je i što radi (Ladd i Golter, 1988; prema Mikami, Lerner i Lun, 2010). Drugi predloženi, no manje istražen put od zlostavljanja do odbacivanja je socijalno povlačenje. Djeca koja su povučena, manje su popularna te su niže na socijalnoj hijerarhiji.

3. Načini suočavanja s odbacivanjem od strane vršnjaka

Iako je odbacivanje od strane vršnjaka široko istraжена pojava, manje pažnje posvećeno je istraživanju doživljaja samog odbacivanja te načinima suočavanja s istim. Kako bi razumjeli zašto neka djeca iz epizoda odbacivanja izlaze relativno nepovrijeđena, dok neka ostaju u zatvorenom krugu odbacivanja, čime je povećan rizik od problema prilagodbe, potrebno je istražiti kognitivne i bihevioralne strategije koje djeca koriste u svakodnevnim iskustvima odbacivanja. To uključuje istraživanje suočavanja, koje Lazarus i Folkman (1984; prema Sandstrom, 2004) definiraju kao konstantno mijenjanje kognitivnih i bihevioralnih napora kako bi se upravljalo specifičnim eksternalnim i/ili internalnim zahtjevima, za koje osoba procijenjene da premašuju njene resurse. Poznato je da su odbačena djeca izložena averzivnijim interpersonalnim interakcijama u odnosu na neodbačenu djecu te da zbog toga doživljavaju više razine stresa (Asher, Hymel i Renshaw, 1984; prema Zakriski, Jacobs i Coie, 1997). Stoga se na odbacivanje od strane vršnjaka može gledati kao na stresor. Također, postoji velika varijabilnost u kognitivnim, bihevioralnim i emocionalnim odgovorima djeteta na negativne interakcije s drugima. Iz navedenih razloga, suočavanje s odbacivanjem se proučavalo u teorijskom okviru stresa i suočavanja sa stresom uz naglasak na transakcijski odnos između djeteta i socijalne okoline (Sandstrom, 2004). Na temelju istraživanja koja su se bavila načinima na koji se djeca suočavaju sa stresom može se zaključiti kako postoje dvije šire strategije suočavanja. Prva strategija se odnosi na pokušaje manipulacije nekim aspektom samog stresora te se naziva suočavanje usmjereno na problem. Druga strategija se odnosi na pokušaje regulacije negativnih emocija koje su izazvane djelovanjem stresora i naziva se suočavanje usmjereno na emocije (Lazarus i Folkman, 1984; prema Sandstrom, 2004). Generalni obrazac koji proizlazi iz istraživanja je da je suočavanje usmjereno na problem povezano s boljim psihološkim funkcioniranjem. No, važna je uloga djetetovih vjerovanja o kontroli prilikom izbora strategije suočavanja. Band i Weisz (1988; prema Sandstrom, 2004) sugeriraju kako je suočavanje usmjereno na problem učinkovitije kada se koristi u situacijama koje se percipiraju kao kontrolabilne, dok je suočavanje usmjereno na emocije učinkovitije u situacijama koje se percipiraju kao nekontrolabilne. Istraživanja koja su se bavila interpersonalnim stresom kod djece podupiru ovakve nalaze (Causey i Dubow, 1992; prema

Sandstrom, 2004). Ako se prouče adaptivni zadaci suočavanja s odbacivanjem, može se zaključiti kako postoji mogućnost osobne kontrole. Zakriski, Jacobs i Coie (1997) navode kako postoji 4 osnovna adaptivna zadatka pri suočavanju sa odbacivanjem od strane vršnjaka:

1. Pojedinaac mora postati svjestan odbačenosti
2. Povezivanje pojedinčevog ponašanja s odbačenosti
3. Razvoj motivacije za promjenu neprikladnog ponašanja
4. Mijenjanje ponašanja u svrhu poboljšanja odnosa s vršnjacima

Početak istraživanja stupnja u kojem djetetova strategija suočavanja varira u funkciji njegove socijalne povijesti je istraživanje koje su proveli Fabes i Eisenberg (1992). Točnije, na uzorku 69 djece od 3,5 do 6 godina istraživali su vezu između djetetove socijalne kompetencije i odgovora na provokacije od strane vršnjaka. Za dječake je dobivena pozitivna povezanost ($r=.40$, $p<.01$) između sociometrijskog statusa i strategije aktivnog otpora (pokušaj fizičke i verbalne obrane vlastitog položaja na neagresivan način) te negativna povezanost ($r=-.47$, $p<.01$) između sociometrijskog statusa i traženja pomoći odrasle osobe. Kod djevojčica je dobivena negativna povezanost ($r=-.41$, $p<.01$) između sociometrijskog statusa i ventiliranja. Na temelju ovih rezultata zaključili su kako su se popularnija djeca s provokacijama suočavali na izravniji, aktivniji i manje agresivan način, dok su se nepopularna djeca više oslanjala na indirektnu strategiju kao što su ventiliranje i traženje pomoći odraslih te su češće reagirala agresivno. Bowker, Bukowski, Hymel i Sippola (2000) bavili su se načinom na koji se adolescenti s obzirom na popularnost suočavaju s poteškoćama u interakciji s vršnjacima. Ovo istraživanje ponovno je istaknulo važnost razlikovanja agresivnih i povučenih odbačenih pojedinaca. Naime, utvrdili su kako su povučeni adolescenti, i odbačeni i oni koji nisu, češće koristili strategije suočavanja usmjerene na emocije, što se može objasniti i time da takvi pojedinci više percipiraju kako nemaju kontrolu nad situacijom. Postoji mogućnost da takvi adolescenti postanu previše pasivni što može dovesti do toga da njihove potrebe nisu u potpunosti ispunjene, što onda povećava rizik od razvoja internaliziranih problema kao što su depresija i nisko samopoštovanje. Kod agresivnih pojedinaca rezultati pokazuju kako je sociometrijski status, odnosno popularnost, moderator veze između agresije i suočavanja. Agresivni nepopularni adolescenti češće su koristili negativne, često i agresivne strategije suočavanja. Kao što je prethodno navedeno, agresivna odbačena djeca često precjenjuju svoj sociometrijski status. Zakriski, Jacobs i Coie (1997) navode kako agresivna odbačena djeca često koriste otupljivanje (selektivno usmjeravanje pažnje na neaverzivne aspekte situacije,

filtriranje informacija o situaciji, distrakcija od averzivnih aspekata situacije) kao strategiju suočavanja usmjerenu na problem. Ovakav način suočavanja kratkoročno može biti učinkovit jer se smanjuje količina stresa koja proizlazi iz odbacivanja. No, dugoročno gledano, agresivna djeca koja koriste takvu strategiju će manje vjerojatno mijenjati svoje ponašanje, što znači da je manja vjerojatnost da će poboljšati svoj sociometrijski status. S druge strane, povučena odbačena djeca nemaju tendenciju poricanja ili precjenjivanja svog sociometrijskog statusa kao načina suočavanja. Povučena odbačena djeca stoga pažljivije motre vlastiti status, što može rezultirati učinkovitijim suočavanjem usmjerenim na problem. Na taj se način mogu usmjeriti na mijenjanje vlastitog ponašanja, što im zauzvrat može pomoći u izbjegavanju dugoročnog odbacivanja. Kako bi pokušala razriješiti neke metodološke i konceptualne poteškoće vezane za mjerenje načina suočavanja djece sa svakodnevnim iskustvima odbacivanja, Sandstrom (2004) je na uzorku od 225 djece u dobi od 9 do 12 godina, koristeći SCORE (*Survey of Coping with Rejection Experiences*) upitnik, utvrdila kako djeca koriste 4 relativno nezavisne metode suočavanja s negativnim iskustvima vezanim uz vršnjake:

1. Suočavanje temeljeno na poricanju koje uključuje različite samoprotektivne strategije kojima se pokušava ublažiti osjećaj boli koji se javlja prilikom odbacivanja
2. Ruminativno suočavanje koje uključuje različite reflektivne strategije kojima se negativna iskustva ponovno prorađuju
3. Agresivno suočavanje koje uključuje različite postupke osвете i uzвраćanja istom mjerom
4. Aktivno suočavanje koja uključuje različite namjerne, prosocijalne strategije

Također je utvrdila postojanje spolnih razlika s obzirom na preferirani način suočavanja i socio-emocionalnu prilagodbu. Tako je za djevojčice korištenje aktivnih strategija suočavanja povezano s većom povučenošću procijenjenom od strane vršnjaka. S druge strane, za dječake je korištenje ruminativnih strategija povezano s većom povučenošću procijenjenom od strane vršnjaka. U oba slučaja, za spol atipične strategije suočavanja su povezane s povećanim rizikom od odbacivanja. Tako se djevojčice koje su koristile direktne, asertivne strategije suočavanja češće nisu sviđale vršnjacima jer je njihovo ponašanje kontradiktorno stereotipu prema kojem djevojčice trebaju biti više introspektivne i usmjerene na emocije. Slično tomu, dječaci koji su koristili ruminativne strategije se češće nisu sviđali vršnjacima te je postojao veći rizik od odbacivanja jer je njihovo ponašanje u suprotnosti s očekivanjem da dječaci trebaju pristupiti problemu umjesto zadržavanja na emocijama. Strategije suočavanja s

odbacivanjem također bi mogle igrati važnu ulogu u objašnjavanju zašto je kod neke odbačene djece povećan rizik od različitih problema u prilagodbi. Tako je Sandstrom (2004) utvrdila da strategija suočavanja samostalno objašnjava udio varijance u dječjoj prilagodbi te da je moderator veze između djetetovog statusa i neadaptivne prilagodbe. Točnije, ruminativne strategije bile su povezane s djetetovim izvještajima o simptomima internaliziranih problema. Djeca koja su izjavila da se s negativnim vršnjačkim interakcijama suočavaju kroz izoliranje, opetovano razmišljanje o događaju i pretjeranu brigu također su pokazala više razine depresije i socijalne anksioznosti. Autorica navodi nekoliko mogućih objašnjenja veze između ovih varijabli. Moguće je da samo pasivno razmišljanje o negativnim interakcijama potiče razvoj internaliziranih problema - djeca koja se fokusiraju na vlastite socijalne neuspjehe bez aktivnog uključivanja u rješavanje problema postaju preplavljena osjećajem beznadnosti. S druge strane, moguće je da djeca s višim razinama depresije i socijalne anksioznosti pribjegavaju ruminativnim strategijama jer se osjećaju bespomoćno i nesposobno koristiti suočavanje usmjereno na problem. Treće objašnjenje se odnosi na mogućnost da ova dva puta djeluju simultano, stvarajući recipročnu vezu između ruminativnih strategija suočavanja i internaliziranih problema. Iznenađujuć je nalaz da je agresivno suočavanje također bilo pozitivno povezano s višim razinama internaliziranih problema. Djeca koja su na odbacivanje reagirala na način da prebacuju krivnju na druge ili se žele osvetiti, također su pokazala više razine internaliziranih problema. Moguće je da agresivno suočavanje uključuje i djetetovo maštanje o načinima na koji bi se željeli osvetiti vršnjacima. Postoji mogućnost da se odbačena djeca žele osvetiti vršnjacima koji ih odbacuju, ali se zbog nedostatka osjećaja učinkovitosti i socijalne potpore često ne upuštaju u takva ponašanja. Kao rezultat, kontinuirano potiskivanje ljutnje i negativnih osjećaja može dovesti do javljanja internaliziranih problema kao što su nisko samopoštovanje i anksioznost.

4. Problemi u prilagodbi

Kako su odnosi s vršnjacima neophodni za normalan i zdrav razvoj te socijalizaciju, djeca koja su odbačena često doživljavaju više problema u prilagodbi. Iako je u mnogim istraživanjima utvrđena veza između odbacivanja od strane vršnjaka i neadaptivne prilagodbe u djetinjstvu i adolescenciji, ostaje otvoreno pitanje o ulozi odbacivanja. Prema nekim autorima, odbacivanje je marker za određene deficite ili patologije koje su direktno ili indirektno odgovorne i za djetetove probleme u ponašanju koje dovode do odbacivanja i za kasniju neadaptivnu prilagodbu. U posljednje vrijeme sve veću potporu dobiva drugo gledište prema kojem

odbacivanje od strane vršnjaka ima jedinstvenu ulogu u procesu nastajanja problema u prilagodbi, prvenstveno jer vršnjaci igraju važnu kauzalnu ulogu u djetetovoj socijalizaciji i facilitaciji kognitivnog, moralnog i emocionalnog razvoja (Damon, 1977; prema Ialongo, Vaden-Kiernan i Kellam, 1998). Tako su DeRosier, Kupersmidt i Patterson (1994) utvrdili kako su kroničnost i vremenska blizina odbacivanja od strane vršnjaka značajni prediktori kasnijih problema kada su kontrolirali početnu razinu prilagodbe. Slično tomu, Ialongo, Vaden-Kiernan i Kellam (1998) svojim su istraživanjem potvrdili jedinstven doprinos ranog odbacivanja od strane vršnjaka u predikciji agresije, psihološke dobrobiti i akademskog uspjeha u kasnom djetinjstvu i ranoj adolescenciji.

4.1. Eksternalizirani problemi

Na odbacivanje se može gledati kao na marker te su u tom pogledu i odbacivanje i različiti eksternalizirani problemi rezultat određene djetetove karakteristike, kao što su sklonost agresivnom ponašanju, loša samokontrola i slično. S druge strane, jedinstven doprinos odbacivanja u predviđanju eksternaliziranih problema može se objasniti različitim procesima. Odbačena djeca imaju manje prilika za pozitivne interakcije s vršnjacima te je moguće da zbog toga ne razviju prikladne socijalne vještine, što onda može dovesti do agresivnih i antisocijalnih ponašanja kao odgovora na poteškoće u interakciji. Također, odbačena djeca su sklonija hostilnim atribucijama prilikom obrade socijalnih informacija koje dobivaju od vršnjaka. Procjenjujući ponašanja vršnjaka kao neprijateljska, povećava se vjerojatnost agresivnog odgovora kao načina obrane (Chen, Drabick i Burgers, 2014). Agresija je najjači korelat odbacivanja od strane vršnjaka. Iako su rana istraživanja u ovoj domeni sugerirala kako agresija uzrokuje odbacivanje (Bukowski i Newcomb, 1984; prema McDougall, Hymel, Vaillancourt i Mercer, 2001), novija longitudinalna istraživanja pokazuju kako je rano odbacivanje povezano s kasnijim agresivnim ponašanjem. Coie, Lochman, Terry i Hyman (1992) su, longitudinalno prateći djecu u dobi od 9 do 12 godina, i prikupljajući procjene roditelja, nastavnika i same djece, utvrdili da su i odbacivanje i agresivnost značajni prediktori slabe prilagodbe u adolescenciji, pri čemu svaki prediktor samostalno daje jedinstven doprinos. Djeca koja su bila i agresivna i odbačena u dobi od 9 godina su tri puta češće pokazivala slabu prilagodbu i eksternalizirane probleme u dobi od 12 godina, za razliku od djece koja su bila samo agresivna ili samo odbačena. DeRosier, Kupersmidt i Patterson (1994) su u četverogodišnjem longitudinalnom istraživanju djece u dobi od 7 do 12 godina utvrdili kako su kronično odbačena djeca, u odnosu na neodbačenu i na djecu koja su imala jednu epizodu odbacivanja, pokazivala

veće razine eksternaliziranih problema kao što su agresija prema vršnjacima, ometanje nastave, hiperaktivnost i konstantno traženje pažnje. Također, što su više bili odbacivani, njihovo ponašanje je bilo stabilnije. Kao što je navedeno, u brojnim istraživanjima je utvrđeno da je kombinacija agresije i odbacivanja najbolji prediktor kasnijih eksternaliziranih problema, ali samo na uzorku dječaka (McDougall, Hymel, Vaillancourt i Mercer, 2001). Postoje poteškoće istraživanja povezanosti odbačenosti i eksternaliziranih problema kod djevojčica jer je razumijevanje jedinstvenih oblika agresije kod njih tek u počecima. Crick (1995; prema McDougall, Hymel, Vaillancourt i Mercer, 2001) navodi kako djevojčice češće koriste relacijsku agresiju, odnosno nanošenje štete drugima manipulirajući i oštećujući djetetove odnose s vršnjacima. Takva agresija uključuje ponašanja kao što su zadirkivanje i širenje glasina. S obzirom na nalaze kako i relacijska i otvorena agresija doprinose odbacivanju te kako korištenje nenormativnih oblika agresije predviđa neadaptivno ponašanje, potrebna su daljnja istraživanja uloge spola kao moderatora veze između odbacivanja i agresije te kasnijih eksternaliziranih problema (McDougall, Hymel, Vaillancourt i Mercer, 2001). Pažnja je posvećena i istraživanju uloge odbacivanja u djetinjstvu u razvoju delinkvencije i kriminaliteta u adolescenciji. Patterson, Capaldi i Bank (1991; prema McDougall, Hymel, Vaillancourt i Mercer, 2001) navode kako je primarni prediktor delinkvencije u adolescenciji antisocijalno ponašanje. Pri tomu je utjecaj odbacivanja na kasniju delinkvenciju indirektan. Točnije, odbacivanje od strane vršnjaka i druženje s antisocijalnim vršnjacima imaju ulogu medijatora veze između ranih eksternaliziranih problema i kasnije delinkvencije, pri čemu odbacivanje ima veću važnost u djetinjstvu, a druženje s antisocijalnim vršnjacima u adolescenciji. Prema modelu sekvencijalne medijacije, rana eksternalizirana ponašanja dovode do odbacivanja, koje zauzvrat dovodi do održavanja takvih ponašanja. Odbačena djeca su "osuđena" na druženje s vršnjacima koji imaju iste probleme u ponašanju. Takva devijantna grupa vršnjaka pruža kontekst u kojem se izražava i potkrepljuje daljnje antisocijalno i delinkventno ponašanje (Chen, Drabick i Burgers, 2014).

4.2. Internalizirani problemi

Iz prethodno navedenog može se zaključiti kako su agresivna odbačena djeca rizičnija za razvoj eksternaliziranih problema. S druge strane, povučena odbačena djeca su rizičnija za razvoj internaliziranih problema (Boivin, Poulin i Vitaro, 1994). Asher, Hymel i Renshaw (1984) proveli su istraživanje na uzorku od 522 djece u dobi od 8 do 12 godina. Njihovi rezultati pokazuju kako postoji negativna povezanost ($r = -.31, p < .01$) između djetetove prihvaćenosti u

grupi vršnjaka i rezultata na upitniku usamljenosti, što znači da odbačena djeca pokazuju i doživljavaju veće razine usamljenosti u odnosu na neodbačenu djecu. Takva djeca se češće osjećaju tužno, neugodno i otuđeno pa stoga pati i njihovo samopoštovanje (Bullock, 1998; prema Whipple i sur., 2014). No, dobivena korelacija je umjerena, što znači da nisu sva odbačena djeca usamljena. Varijabilnosti usamljenosti kod odbačene djece pridonosi i stupanj u kojem je odbacivanje kronično, pri čemu duže odbacivanje povećava vjerojatnost javljanja usamljenosti. Whipple i suradnici (2014) su, koristeći podatke longitudinalnog istraživanja Nacionalnog instituta za zdravlje djece i ljudski razvoj (*NICHD*), analizom utvrdili kako su povučena djeca koja su bila odbačena u dobi od 8, 10 i 15 godina pokazivala i veće razine usamljenosti u odnosu na agresivnu odbačenu djecu. Razlike u usamljenosti između povučene i agresivne odbačene djece se mogu pripisati prethodno navedenom precjenjivanju socijalnog statusa te eksternalnim atribucijama kod agresivne odbačene djece i realnijoj percepciji vlastitog statusa te internalnim atribucijama kod povučene odbačene djece. Još jedan važan nalaz analize ovih autora je i da je usamljenost u dobi od 8 i 10 godina bila značajan prediktor prisutnosti depresivnih simptoma kod desetogodišnjaka. Također, usamljenosti u dobi od 10 i 15 godina bila je značajan prediktor prisutnosti depresivnih simptoma kod petnaestogodišnjaka. Usmjeravajući se na depresiju, Boivin, Poulin i Vitaro (1994) su na uzorku od 140 djece u dobi od 9 godina utvrdili kako su povučena odbačena djeca u odnosu na normativnu skupinu izražavala jače osjećaje depresije i generalno (viši rezultat na CDI), ali i specifično, u smislu da su imali manje energije i interesa. Agresivna odbačena djeca su u odnosu na normativnu skupinu također izražavala jače osjećaje depresije generalno, ali ne i specifično. Ialongo Vaden-Kiernan i Kellam (1998) pronašli su kako rano odbacivanje ima jedinstven doprinos u pojavi depresije. Točnije, odbačenost u dobi od 6 do 7 godina bila je značajan prediktor depresivnih simptoma kod adolescenata u dobi od 12 do 13 godina. Ovakav trend može se djelomično objasniti u okviru prethodno spomenutog modela sekvencijalne medijacije. Odbačena djeca ulaze u društvo devijantnih vršnjaka koji potkrepljuju ponašanja koja roditelji, nastavnici i ostali vršnjaci ne prihvaćaju. Posljedično, takva ponašanja dovode do manje pozitivnih potkrepljenja od strane roditelja i nastavnika, čime se smanjuje psihološka dobrobit adolescenta (Patterson, Reid i Dishion, 1992; prema Ialongo, Vaden-Kiernan i Kellam, 1998). Prilikom odbacivanja od strane vršnjaka u razdoblju adolescencije, štetni utjecaji odbacivanja su posebno istaknuti. Adolescenti se oslanjaju na vršnjake kao primarne izvore socijalne podrške. Također, kao dio procesa formiranja identiteta, adolescenti najviše koriste vršnjake za socijalnu usporedbu i vlastitu procjenu. Stoga odbacivanje u razdoblju adolescencije pruža direktnu povratnu informaciju o adolescentovom self-konceptu i osjećaju

vlastite vrijednosti (Damon i Hart, 1982; prema Prinstein i Aikins, 2004). Nolan, Flynn i Garber (2003; prema Prinstein i Aikins, 2004) su na uzorku adolescenata od 12 do 14 godina, koristeći procjene roditelja, nastavnika i adolescenata, utvrdili kako odbacivanje prospektivno predviđa depresiju. Istraživanje na 158 adolescentica u dobi od 15 do 17 godina je pokazalo da je odbacivanje od strane vršnjaka značajan prospektivan prediktor depresivnih simptoma, kada se kombinira s visokom razinom važnosti koju adolescenti pridaju statusu među vršnjacima. Adolescenti kojima njihov status među vršnjacima nije važan, biti će otporniji na stres koje odbacivanje sa sobom nosi (Prinstein i Aikins, 2004).

5. Intervencije

Gledajući na odbacivanje od strane vršnjaka u okviru transakcijskog modela, intervencije bi se trebale fokusirati i na odbačeno dijete, ali i na širi socijalni kontekst. Međutim, većina dosadašnjih intervencija fokusirala se samo na dijete i njegove deficite u socijalnim vještinama. Implicitna pretpostavka je da kod odbačene djece postoje deficiti u korištenju prosocijalnih ponašanja te da će povećana učestalost korištenja takvih ponašanja dovesti do boljeg socijalnog statusa. U skladu s ovom pretpostavkom su nalazi da odbačena djeca imaju lošije vještine iniciranja komunikacije i uspostave prijateljstva (Gottman, Gonso i Rasmussen, 1975; prema Zakriski, Jacobs i Coie, 1997). Stoga se intervencije često temelje na treningu pozitivnih vještina - iniciranje komunikacije, surađivanje, shvaćanje tuđe perspektive i sl. Asher (1985; prema Zakriski, Jacobs i Coie, 1997) je dao pregled 9 takvih intervencija. U svima su se koristile direktne instrukcije preko videa, modela ili voditelja nakon čega je slijedila praktična komponenta za djecu. 7 od 9 intervencija je rezultiralo značajnim sociometrijskim dobitcima za uključenu djecu. Hymel i Asher (1977; Zakriski, Jacobs i Coie, 1997) su utvrdili poboljšanje u socijalnom statusu kod grupe djece u kojoj su korištene instrukcije, no poboljšanje nije bilo značajno veće nego kod djece koja nisu sudjelovala u treningu pozitivnih vještina, već su se samo igrala s vršnjacima. Prema ovakvim nalazima, izgleda da je samo druženje s drugom djecom u prosocijalnoj okolini učinkovito kao i trening socijalnih vještina. Bierman i Furman (1984; prema Ladd, 1985) svojim su istraživanjem utvrdili kako je važno da postoji prihvaćajuće i facilitirajuće okruženje u grupi vršnjaka kako bi dobitci treninga socijalnih vještina bili dugoročni i kako bi poboljšali sociometrijski status. Kako bi intervencije bile uspješnije potrebno je u obzir uzeti i specifične karakteristike svakog djeteta. U prethodnim odjeljcima naglašene su bihevioralne i kognitivne razlike, posebice između agresivne i povučene odbačene djece. Velik doprinos socijalnom statusu djeteta je i agresivno, ometajuće

ponašanje. Kod takve djece, osim treninga prosocijalnih vještina, potrebno je usmjeriti se i na načine smanjenja negativnog ponašanja. Bez te intervencijske komponente, postoji mogućnost da će program temeljen samo na prosocijalnim vještinama biti kontinuirano potkopavan djetetovim oslanjanjem na agresivno ponašanje. Agresivna i ometajuća ponašanja su često samopotkrepljujuća, vodeći odbačenu djecu u zatvoreni krug negativnog ponašanja i lošeg sociometrijskog statusa. Stoga je važno identificirati i promijeniti potkrepljivače kako bi intervencija dovela do promjene. Važnost intervencija koje su usmjerene na socijalne vještine i prihvaćanje, ali i na agresivno ponašanje djece pokazuje istraživanje koje su proveli Lochman, Coie, Underwood i Terry (1993). Autori su ispitali efekte intervencije na uzorku od 52 agresivne odbačene i neagresivne odbačene djece. Njihova intervencija je uključivala 4 komponente:

1. Vježbanje rješavanja socijalnih problema
2. Trening pozitivne igre. Aktivnosti su usmjerene na poboljšanje načina na koji djeca iniciraju kontakt s drugima, kako reagiraju na negativne reakcije drugih te kako učinkovito koristiti strategije pregovaranja i suradnje.
3. Trening vještina potrebnih za ulazak u grupu. Aktivnosti su usmjerene na uvježbavanje procjene klime grupe, prepoznavanje pravila i strukture grupe te načine kako se prilagoditi igri i aktivnostima grupe.
4. Učinkovito suočavanje s negativnim emocijama. Ova komponenta je posebno usmjerena na agresiju. Cilj aktivnosti je naučiti djecu kako identificirati i inhibirati impulzivne reakcije te kako koristiti unutarnji govor za regulaciju vlastitog ponašanja.

Ovakva intervencija se pokazala posebno učinkovitom za agresivnu odbačenu djecu. U odnosu na agresivnu odbačenu djecu u kontrolnoj skupini, agresivna odbačena djeca koja su sudjelovala u programu intervencije su pokazala znatno smanjenje u agresivnom ponašanju i odbačenosti te poboljšanje prosocijalnog ponašanja odmah nakon intervencije, ali i nakon perioda od godinu dana. Prilikom osmišljavanja intervencija važno je uzeti u obzir i lokus kontrole djeteta. Goetz i Dweck (1980; prema Zakriski, Jacobs i Coie, 1997) navode kako odbačena djeca blago odbacivanje često interpretiraju kao rezultat vlastite inkompetencije zbog čega ulažu manje truda u daljnje odnose s vršnjacima. Stoga bi za odbačenu djecu bile korisne intervencije usmjerene na modificiranje atribucija o socijalnim sposobnostima, gdje bi se djecu učilo atribuirati svoje socijalne neuspjehe nedostatku truda, a ne nedostatku sposobnosti. Na taj način bi se mogla spriječiti naučena bespomoćnost. Uz vježbanje socijalno efikasnog

ponašanja i prepoznavanja mogućnosti uspjeha u socijalnim interakcijama, djeca bi mogla biti potaknuta da se više uključe u grupu vršnjaka i ustraju u rješavanju interpersonalnih problema (Ladd, 1985). Prilikom osmišljavanja intervencije važno je u obzir uzeti i grupu vršnjaka. Različiti grupni procesi mogu interferirati s procesom promjene. Kao što je navedeno, vršnjaci ponašanja odbačenog djeteta često procjenjuju kao hostile čak i kada to nisu. Grupa može ignorirati promjene u ponašanju odbačenog djeteta, nastavljajući reagirati negativno. Ovakve reputacijske pristranosti posebno su česte kada su promjene spore i stupnjevite. Stoga bi se u intervenciju trebale uključiti i strategije pripreme odbačenog djeteta na različite reakcije koje može dobiti od vršnjaka. Ako je dijete svjesno da neće odmah naići na odobravanje i prihvaćanje, veća je vjerojatnost da neće odmah odustati i vratiti se prethodnim oblicima ponašanja. Uz to, važno je dijete naučiti koristiti samopotkrepljenje u trenucima negativnog vrednovanja promjena u ponašanju. Uz problem kontinuiranog davanja negativnih povratnih informacija u situaciji popravljanja ponašanja još jedan problem, posebice kod agresivne odbačene djece, je kada vršnjaci uopće ne daju povratne informacije odbačenom djetetu. Nedostatak negativne povratne informacije i vrednovanja neprikladnih ponašanja može povećati vjerojatnost da će se djeca nastaviti ponašati na neprikladan način. Stoga bi jedna strategija u intervenciji usmjerenoj na cijelu grupu vršnjaka mogla biti i uvježbavanje kako dati konstruktivnu kritiku (Ladd, 1985). Iz svega navedenog može se zaključiti kako bi se prilikom osmišljavanja intervencija trebale uzeti u obzir potrebe i karakteristike određene skupine djece umjesto kreiranja intervencija uz pretpostavku da će biti učinkovite za svu odbačenu djecu.

Literatura

- Asher, S. R., Hymel, S. i Renshaw, P. D. (1984). Loneliness in Children. *Child Development*, 55 (4), 1456-1464.
- Asher, S. R., Rose, A. J. i Gabriel, S. W. (2001). Peer Rejection in Everyday Life. U M. R. Leary (Ur.), *Interpersonal rejection* (pp. 105-142). New York, NY: Oxford University Press.
- Bierman, K. L. i Furman, W. (1984). The Effects of Social Skill Training and Peer Involvement on the Social Adjustment of Preadolescents. *Child Development*, 55 (1), 151-162.
- Boivin, M., Poulin, F. i Vitaro, F. (1994). Depressed Mood and Peer Rejection in Childhood. *Development and Psychopathology*, 6, 483-498.
- Bolger, K. E. i Patterson, C. J. (2001). Developmental Pathways from Child Maltreatment to Peer Rejection. *Child Development*, 72 (2), 549-568.

- Bowker, A., Bukowski, W. M., Hymel, S. i Sippola, L. K. (2000). Coping With Daily Hassles in the Peer Group During Early Adolescence: Variations as a Function of Peer Experience. *Journal of Research on Adolescence, 10* (2), 211-243.
- Chen, D., Drabick, D. A. G. i Burgers, D. E. (2014). A Developmental Perspective on Peer Rejection, Deviant Peer Affiliation, and Conduct Problems Among Youth. *Child Psychiatry & Human Development, 46* (6), 823-838.
- Coie, J. D. i Cillessen, H. N. (1993). Peer Rejection: Origins and Effects on Children's Development. *Current Directions in Psychological Science, 2*, 89-92.
- Coie, J. D., Lochman, J. E., Terry, R. i Hyman, C. (1992). Predicting Early Adolescent Disorder From Childhood Aggression and Peer Rejection. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 60* (5), 783-792.
- DeRosier, M. E., Kupersmidt, J. B. i Patterson, C. J. (1994). Children's Academic and Behavioral Adjustment as a Function of the Chronicity and Proximity of Peer Rejection. *Child Development, 65* (6), 1799-1813.
- Fabes, R. A. i Eisenberg, N. (1992). Young Children's Coping with Interpersonal Anger. *Child Development, 63* (1), 116-128.
- Goodman, K. L. i Southam-Gerow, M. A. (2010). The Regulating Role of Negative Emotions in Children's Coping with Peer Rejection. *Child Psychiatry & Human Development, 41*, 515-534.
- Ialongo, N. S., Vaden-Kiernan, N. i Kellam, S. (1998). Early Peer Rejection and Aggression: Longitudinal Relations with Adolescent Behavior. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 10* (2), 199-213.
- Ladd, G. W. (1985). Documenting the effects of social skills training with children: Process and outcome assessment. U B. H. Schneider, K. H. Rubin i J. E. Ledingham (Ur.), *Children's peer relations: Issues in assessment and intervention* (pp. 243-269). New York: Springer-Verlag.
- Lochman, J. E., Coie, J. D., Underwood, M. K. i Terry, R. (1993). Effectiveness of a Social Relations Intervention Program for Aggressive and Nonaggressive, Rejected Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 61* (6), 1053-1058.
- McDougall, P., Hymel, S., Vaillancourt, T., & Mercer, L. (2001). The consequences of childhood rejection. U M. R. Leary (Ur.), *Interpersonal rejection* (pp. 213-247). New York, NY: Oxford University Press.
- McLachlan, J., Zimmer-Gembeck, M. J. i McGregor, L. (2010). Rejection Sensitivity in Childhood and Early Adolescence: Peer Rejection and Protective Effects of Parents and Friends. *Journal of Relationships Research, 1*, 31-40.
- Mikami, A.Y., Lerner, M. D. i Lun, J. (2010). Social Context Influences on Children's Rejection by Their Peers. *Child Development Perspectives, 4* (2), 123-130.

- Patterson, C. J., Vaden, N. A. i Kupersmidt, J. B. (1991). Family Background, Recent Life Events and Peer Rejection During Childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 347-361.
- Peets, K., Hodges, E. V. E, Kikas, E. i Salmivalli, C. (2007). Hostile Attributions and Bibehavioral Strategies in Children: Does Relationship Type Matter? *Developmental Psychology*, 43 (4), 889-900.
- Prinstein, M. J. i Aikins, J. W. (2004). Cognitive Moderators of the Longitudinal Association Between Peer Rejection and Adolescent Depressive Symptoms. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32 (2), 147-158.
- Rubin, K. H., Bukowski, W. M. i Parker, J. G. (2006). Peer Interactions, Relationships, and Groups. U W. Damon i R.M. Lerner (Ur.), *Handbook of Child Psychology, Volume 3: Social, Emotional, and Personality Development* (pp. 571-645). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Rubin, K. H. i Lollis, S. (1988). Origins and Consequences of Social Withdrawal. U J. Belsky i T. Nezworski (Ur.), *Clinical implications of attachment* (pp. 219-252). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sandstrom, M. J. (2004). Pitfalls of the Peer World: How Children Cope with Common Rejection Experiences. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32 (1), 67-81.
- Sandstrom, M. J. i Cillessen, A. H. N. (2003). Children's Appraisal of Peer Rejection Experiences: Impact on Social and Emotional Adjustment. *Social Development*, 12 (4), 530-550.
- Sandstrom, M. J., Cillessen, A. H. N. i Eisenhower, A. (2003). Children's Appraisal of Peer Rejection Experiences: Impact on Social and Emotional Adjustment. *Social Development*, 12 (4), 530-550.
- Sandstrom, M. J. i Coie, J. D. (1999). A Developmental Perspective on Peer Rejection: Mechanisms of Stability and Change. *Child Development*, 70 (4), 955-966.
- Whipple, B. A., Crothers, L. M., Hughes, T. L., Miller, J. A., Durand, V., Kolbert, J. B., Wells, D. S. i Schreiber, J. B. (2014). Examining the Association Between Peer Rejection, Loneliness, and Depressive Symptoms in Children and Adolescents. *International Journal of Development Research*, 4 (8), 1738-1747.
- Wright, J. C., Giammarino, M., & Parad, H. W. (1986). Social status and small groups: Individual-group similarity and the social „misfit“. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 523–536.
- Zakriski, A. L. i Coie, J. D. (1996). A Comparison of Aggressive-Rejected and Nonaggressive-Rejected Children's Interpretations of Self-Directed and Other-Directed Rejection. *Child Development*, 67, 1048-1070.
- Zakriski, A. L., Jacobs, M. i Coie, J. D. (1997). Coping with Childhood Peer Rejection. U S.A. Wolchik i I.N. Sandler (Ur.), *Handbook of Children's coping: Linking theory and intervention* (pp. 423-451). New York: Plenum Press.